

PG
201
N24

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

РЧ64
= Наш језик

UNIVERSITY
OF MICHIGAN
MAR 5 1972
CURRENT
SERIALS SERVICE

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XVIII, св. 1—2

БЕОГРАД, 1970.

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
1) М. Стевановић, Стварање јединства књижевног језика Срба и Хрвата и данашње стање тог јединства	1— 79.
2) М. Пешикан, Лексичко благо нашег језика и нормативни однос према њему	80— 92.
3) А. Пецо, Вук — Даничићеви акценатски принципи и наша стандардна прозодијска норма	93—102.
4) Др Живојин Станојчић, Придевске заменице са морфемом *-кѣv- одн. *-кѣ у књижевном језику	103—109.
5) Проф. др Александар Костић, Терминолошка праксиологија неких наших старијих медицинских писаца	110—114
6) Обрен Илић, О неким случајевима рефлексивности глагола у српскохрватском књижевном језику . .	115—124.
7) Језичке поуке	125—130.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојчић

БЕОГРАД
1970.

ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ СА МОРФЕМОМ *-КЪУ ОДН. *-КЪ У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

Тачно одређивање развојних етапа савременог књижевног језика могућно је вршити само у границама релативних термина. Када једна језичка особина престаје да живи, и када је друга замењује у систему, тешко да је уопште могућно одредити с обзиром на специфично еластичну природу српскохрватског књижевног језика, одн. његових норми. Готово би се могло рећи да је свака нова етапа језика у одређеном континуитету са претходном тако што се временске изоглосе датих особина укрштају са индивидуалним. У пракси то значи да ће код једног од два писца, чак и истог поднебља и времена (а поготову код оних који су по томе различни), искрснути пример који се сматра особином „претходне” епохе. Граматичар који кодификује норму, а као такав има друштвену улогу чиниоца који усмерава језик, тада је заправо израз (и синтеза, рекли бисмо) *тенденције* у језичком систему, исто онолико колико је израз система. Уосталом, то је сасвим у складу са дескриптивно-прескриптивном природом нормативне граматике. И када се узме у обзир његова сједињеност са датим системом, природно је што се уочена тенденција поклапа са стањем, док се „изузети” сврставају у архаизме, чији је живот условљен стилем појединца.

У случају придевских заменица које се јављају у двојаким облицима — (а) са контаминираним од два корена морфемом *-кѡу и (б) са морфемом *-кѡ- језички материјал свих фаза савременог књижевног језика показује следеће:

(а) употребу облика са морфемом *-кѡу:

Каква блага. — *Какви* коњи, *какви* ли јунаци? — Лијеп је гледати, но *какав* је мирисати? — Какав данак без јар-

кога сунца? *Каква* ј' ноћца без сјајна мјесеца? *Какви* л' свати без млада женика? — Да он *такав* остане *какав* је ноћу с тобом. — Што изгуби брата *оваковога*. — *Овакву* им сердар књигу пише. — Он мисли да су сви људи *онакви*. — Кад би само и дању *онакав* био. — У Црној Гори *никакав* поп нема браде. — Под том планином имају зидине од *некаква* града. — *Свакаква* су страшила хтјела да га страше (Нар. прип. из осјечке окол)¹. — Кад *какав* без ноге уђе у трамвај, дуго чекам да му *каква* стара жена устане. — Може се присподобити *каквомугод* славонском селу. — *Какав-такав* опстанак. — Баш никад не би *оваквих* времена. — *Овакав* се направио².

(б) употребу облика без морфеме *-кѣв-, одн. са *-кѣ:

Што је тебе, *кака* је невоља? — *Кака* блага? — Видите *каку* нам је љубав дао отац. — *Кака* болест на овом јунаку, *така* болест на мом брату била. — *Кака* је *така* је. — Тамо они *оваки* и *онаки*. — А *оваке* ријечи говори. — Али ја за сад штампам и ову *оваку*. — Куда ћу *оваки*. — *Онаки* је змаје од Јастрепаца. — *Онакоме* главноме јунаку. — Је л' *онака*, како људи кажу. — Он са Србијом сад нема *никака* посла. — Отиде к *некакоме* ковачу. — И кида цвеће и траве од *свакаке* врсте (Шапчанин 1, 119). — Која тебе *таку* роди. — У мене *таки* братац био.³ — Ко год опазн у томе *икаку* сметњу. — На *некаке* сељачке тарнице. — Није моја теорија *никаки* аристократизам. — Ао, ти, *никаки* сине. — До нео ми је *оваку* радост. — И да сад живи у *оваком* свијету.⁴

По правилу, речници који нам дају овај материјал, или експлицитно или тиме што упућују облик без карактеристичне контаминоване морфеме на *какав, такав, овакав...*, показују већу употребу овога другог облика.

¹ *Rječnik JAZU* — примери из Вуковог језика, осим ако није друкчије означено.

² Матица српска и Матица хрватска, *Речник српскохрватског књижевног језика*, II, III, Београд — Загреб 1967, 1969.

³ *Rječnik JAZU* — примери из Вуковог језика, осим ако није друкчије означено.

⁴ Матица српска и Матица хрватска, *Речник српскохрватског књижевног језика*, II, III, Београд — Загреб 1967, 1969.

Нормативна граматика језика епохе, тј. Маретићева, рефлектује ово стање тако што говори о заменицама *какав, некакав...*, дакле о облицима са морфемом **-kvъ*, а даје пример: Стане доказивати да је наше стање дошло с *каке* природне болести В. дан. 2, 136, тј. облик без контаминоване морфеме. Или говори о облику *икакав* дајући примере: Глобити га без *икаке* кривице, нар. посл. 85 и Без *икаквога* гњечења. рјечн., односно о облику *којекаки* дајући само примере: Устану с *каким* беговима. прав. сов. 67 и сл.⁵ Такво већ колебање кодификатора пружа лингвистици могућност да га тумачи као тренутак у којем се тенденција *остварује*, тј. као оштрију временски одређену изоглосу која постаје релативно *одређена* граница језичких епоха.

Таква је тенденција — чак ако је изражена и само у колебању норме — уколико видљивија уколико се пројектује на основи коју чини језик писаца који значе епоху. Александар Белић је, на пример, међу ствароце београдског књижевног језика, поред других, уврстио Лазу Лазаревића, чији „лобеограђени“ северозападни српски говор⁶ — и својом широком основицом, и својим континуитетом с Вуковим и вуковским књижевним језиком и својом типичном београдском еластичношћу — несумњиво чини књижевнојезички стандард краја XIX века. У његовом језику:

(а) примери придевских заменица са **-kvъ* као што су.

Афера с Максом није на мени оставила *никаква* утиска (Шв. 52). — И, као *каква* господа (Б. 185). — *Какав* нос (В. 194). — Да ми кувају *некакав* теј (Писма 529).
— представљају праву реткост, када се бројно испореде са масом

(б) примера придевских заменица са карактеристичном морфемом **-kvъ*, као што су:

⁵ Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb 1963⁷, 506, 558, 189, 199.

⁶ А. Белић, НЈ II, 7, Београд 1934, 194.

Оваки случајеви (Шв. 12). — На *оваког* Ђиду (Н. 157).
Овака чиста, красна цура (Н. 153). — За *таке* се очи
 ишло на муке (В. 194). — Јер *таког* скептика мало је (Шв.
 7), — *Стотину таких*. (Шв. 20). — У свету *таких* људи (В.
 187). — Кола у *такој* гомили, да једва миле (Шв. 26). —
 Знаш ли *кака* јој је ручица (Шв. 20). — Далеко је од *ма*
каког осећања (Шв. 5). — *Икака* мало црња мисао (Шв.
 54). — Ко нема *никака* посла (Шв. 4). — И с *некаком* поуз-
 даношћу (Шв. 10). — *Којекаке* досетке о Банаганима (Шв.
 29). — Или *макаку* лаж (В. 229). — Он је сад напиао *нека-*
ког кројача, који ће скројити *каку* комедију (Писма 531).⁷

У одређеном тексту, наиме, облици заменица без комбиноване морфеме *-kьv- појављују се и по 50 пута, да би се они с њом појавили 3—4 пута. Тако је, можемо рећи, за језик А. Лазаревића, а по датом одређењу и за стандарда краја XIX века — релевантна црта у опозицији *-kьv- : *-kь управо изразито присуство ове друге, али посматрано на основи норме, тј. на врло суптианом осцилирању *граматичког мишљења*, очевидно је то и граница где прелази у следећу епоху друкчије обележена, тј. као изразити архаизам, одн. дијалектизам. Поред облика поп.-асс. sg. с. р., који проф. М. Стевановић сматра амбивалентним због његове једнакости са облицима прилога за означавање *каквоће*: *овако, тако, онако...* (*Савремени српскохрватски језик*, I, Београд 1970², 291) те тиме и најподложнијим ишчезавању, унутар система, поп. sg. м. р. обележен је оваквим развитком сигурно у најпотпунијем степену.

Да је то тако, може се показати, истим методом анализе *граматичког мишљења* епохе и *језичког стандарда* епохе, на стању у језику који је, што се односи *-kьv- : *-kь тиче, обележен сасвим друкчије, тј. обрнутим односом, или — да се изразимо термином дијакроније — у језику који је као виши степен у развоју дату тенденцију остварио. Тако, књижевнојезички стандард XX века несумњиво чини језик и стил нобеловца Ива Андрића, са читавом својом широком централнодијалекатском осномом а са изванредном еластичношћу комуникативног средства

⁷ Примери су узимани из књиге А. К. Лазаревић. *Целокупна дела*, Библиотека српских писаца, Народна Просвета — Београд, s. a., стр. XLVIII + 1—537 (скраћенице: Шв. = Швабица, X = У добри час хајдуци, Б. = На бунару, В. = Вертер).

књижевног поднебља у којем ствара и чији је стваралац.¹ У језику и стилу, дакле, Ива Андрића

(а) примери придевских заменица са **-квъ* као што су:

Па шта ја знам *какав* ће бити концерт (Нг 273). — И *какве* су Циганкине чини (Нг 106). — Крда најстрашнијег звериња, *какво* се само на сликама виба (Нг 49). — *Какви* су тешки (Нг 132). — *Такав* је његов положај и *таква* су његова схватања (Нг 109). — Да купи *такву* кућу (Нг 126). — *Такво* кликтање (Нг 132). — *Такви* људи (Нг 119). — За *овакве* послове (Нг 119). — *Овакве* жене (Нг 98). — *Оваква* велика општа страдања (Нг 287). — Иако у Травнику није учинио *никакав* већи испад (Нг 15). — *Никакве* наде (Нг 87). — *Онаквог* човјека (Нг 105). — Али не *онакву* *каква* је (Нг 123). — Без *икаквог* поштовања форме (Нг 47). — Кад *којекакве* терзије и казази воде ствари (Нг 79) и други²

— представљају такву масу да јој никаква статистичка обрада при утврђивању стања није ни потребна, масу на чијем се фону

(б) примери чија је апстракција **-кь*, као што је овај из приповетке Мустафа Маџар:

— *Таког* ме, зар бог створио да немам страха (Нг 35)

— осећају као изузетна категорија, са архаичном, одн. дијалекатском конотацијом. И у светлости језика који, дакле, није само материјал за правило, него је у најпотпунијем смислу критеријум језичке правилности, граматичко мишљење нужно ће осцилирати, удаљујући се или приближујући оси остварене тенденције зависно од тога у коликој мери узима у обзир оба своја задатака — дескриптивни и прескриптивни. У томе, природно, граматичко је мишљење диференцирано: удаљаваће се од поменутог осе онда када — у својој дескриптивној природи — бедежи стање, а то значи када узима у обзир и стил појединца. На

¹ Z. Stanojčić, *Jezik i stil Iva Andrića*, Beograd 1967, 10 i d.

² Примери су узимани из збирке И. Андрић, *Немирна година*, Сабрана дела — Књига пета, Београд 1963, стр. 1—355, која садржи 12 приповедака из свих периода пишчевог стваралаштва.

пример, граматика Брабец-Храсте-Живковића даје међу показним заменицама: *овакав (оваки), такав (таки), онакав (онаки)*; међу упитним и односним *какав (каки)*; међу неодређеним: *икакав, никакав, свакакав, штокакав, кикакав (какав гдд), ма какав, било какав, какав му драго*, тј. дублетне облике за прве две категорије, које су релевантне за читаво питање, а у примерима само облике са комбинованом морфемом: *Не буди такав. — Сиромас човјек, изгуби онаква сина. — Каква врба, такав клин* итд.¹⁰ Иако је то колебање, због хронологије, у своме квалитету друкчије од оног које налазимо у Маретићевој граматици, потпуном изразу граматичког мишљења одговарајуће језичке етапе, и оно указује на сложеност периода у којем се две етапе додирују.

Пратећи осцилирање граматичког мишљења у истоме смислу, видећемо да и нормативна граматика језика наше епохе, тј. граматика проф. М. Стевановића, рефлектује сложеност односа језичког стања и језичке тенденције. За разлику од ранијих, међутим, она разграничује ова два нивоа, па *Савремени српско-хрватски језик*, дајући међу облицима придевских заменица на првом месту следеће —

— показне:

овакав, -а, -о; -и, -е, -а

такав, -а, -о; -и, -е, -а

онакав, -а, -о; -и, -е, -а

— односно - упитне:

какав, -а, -о; -и, -е, -а

— неодређене:

некакав, -а, -о; -и, -е, -а

— одричне:

никакав, -а, -о; -и, -е, -а

— опште (одређене):

свакакав, -а, -о; -и, -е, -а (и придевске заменице са односно-упитним *какав, -а, -о; -и, е, -а* и партикулама *год, ма, било, му драго*, одн. са префиксом *и-*), дакле — облике са карактеристичном морфемом **-kъv-*, овима прикључује облике са **-kъ*, али

¹⁰ I. Brabec — M. Hraste — S. Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb 1965, 103—107.

им даје одговарајући стилски ранг према општекомуникативном рангу првих.¹¹ У таквој се диференцијацији — узимајући у обзир и језичку праксу (што представља нужни дескриптивни момент) и критички схватајући граматичко мишљење ранијих епоха — граматичко мишљење поклапа са осом остварене тенденције, или јој је сасвим близу, јер (одговарајући задатку прескриптивности) тачније исказује тенденцију. Тиме, у изразима прашке школе речено, доприноси сложеном задатку нормативне граматике: и откривају савремене морфолошке структуре језика и стабилизацији његовој,¹² тј. изградњи правилности у систему чији је један од основних система управо морфологија.

Др Живојин Станојчић

¹¹ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, I, Научна књига — Београд 1970^г, 290—292. У првом издању облици са -*къ* се не дају.

¹² *Общие принципы культуры языка*, Пращский лингвистический кружок, Москва 1967, 397, 400—401.